

Az *ö* hang jelölése és a fonéma gyakorisága közötti lehetséges összefüggések vizsgálata Svetkovics Katalin levelezésében

1. **B e v e z e t ő .** – Általánosan elfogadott nézet, hogy folyamatosan formálódó nyelvünkre külső és belső tényezők egyaránt hatnak, s változások sorát idézik elő (BENKŐ 1998: 122; KISS 2003: 33). A múltban végbement változásokat írott emlékeink örökítették meg, azonban a nyelvemlékekben nemcsak a nyelv változását követhetjük nyomon, hanem magának a rögzítés eszközének: az írásnak, pontosabban a hangjelölésnek a fejlődését is. Felmerülhet a kérdés: hogy vajon az ortográfiai változásokat milyen tényezők indították el. Külső beavatkozásnak, tudatos szabályzásra tett kísérletnek több bizonyítéka maradt ránk a legelső nyelvtanoktól egészen az Akadémia által összeállított helyesírási szabályzatokig. Arra vonatkozólag viszont, hogy milyen erők formálták belülről a hangjelölésünket, nehezebb választ adni. Megtalálhatók-e ezeknek az erőknek a nyomai a nyelvemlékekben? Erre a kérdésre keresem a választ tanulmányomban az *ö* fonéma jelöléstörténeti problémáján keresztül.

2. **Az *ö* hang jelölésének rövid történeti áttekintése.**
– Az *ö* fonéma a magyar hangzóállomány azon elemei közé tartozik, amelyeknek a 21 betűből álló klasszikus latin ábécé átvételekor még nem volt önálló jelölésük, sőt maga az *ö* hang is az ómagyar korban erősödött meg és vált egyre gyakoribbá (vö. KНИЕZSA 1952b: 3; ДЕМЕ 1965: 5; БАРЦИ 1967: 143; КОРОМПАЙ 2003: 288). Kezdetben az *u*, *v* és *o* grafémákat alkalmazták lejegyzésére pl. HB.: *vermut*, ÓMS.: *urume(m)tuul*, 1211: *Nomuolou* (КОРОМПАЙ 2003: 288), de mivel a középső nyelvállású labiális palatális nem pusztán beépült a magyar fonémarendszerbe, hanem egyre gyakoribb lett, szükségessé vált az egyértelmű jelölése. A problémát a kancelláriai helyesírás úgy igyekezett áthidalni, hogy betűkapcsolatokat használt a hang írására, melyek közül a legelterjedtebb grafémakombináció az *ew* volt, pl. *ewrewkelew* (JókK. 71), *Dÿchewseeges* (GyöngyK. 10r), *kewbowl* (KeszthK. 225r), de ugyanebben a hangértékben állhatott még *eu* (1490 körül: *theuled* [Soproni Virágének]), *(keunyuenek* [CornK. 95r]), *ev* (*evletevt* [MargitL.], *eo* (*eo3we* [LencsésGy.] is. A 15. század fordulópontot jelentett a fonéma jelöléstörténetében, mikor a magyar sceptorok egy része elkezdte Husz egy hang – egy betű elvét követni, az *ö*-t pedig, alapjel + mellékjel megoldással jelölni, pl. *kozozzllok* (MünchK. 25vb), *otet* (MünchK. 52vb). Az új jelölésmód, bár terjedőben volt a 16. században, mégsem az egységesülés felé mozdította el a helyesírást, hanem tovább tagolta. A magyar ortográfia heterogenitását növelte, hogy a két írásmód elemeit a literátusok elkezdték kombinálva használni, ezáltal egy újabb, keverék helyesírást hozva létre, ami vegyítette a betűkapcsolatos és mellékjeles megoldásokat, pl. 1538: *Kezeneteümet* (RML. I. 166.lev.). Az 1500-as évek közepétől megjelenő nyelvtanok kísérletet tettek arra, hogy szabályozzák a helyesírást, és bár igen nagyhatású munkák voltak, javasolataikat mégsem követte maradéktalanul a lite-

rátus réteg. Ugyanebben az időszakban jelent meg, feltehetőleg német hatásra, egy újabb *ö* hangértékű betű, az *ő*, melyet először Sylvester János grammatikájában adathatunk (KNEIÉZSA 1952b: 11–3, KOROMPAY 2003: 583–5). A 17. századra kialakult az a gyakorlat, ami az *ö* fonémát egy betű és mellékjelek kombinációjával jelöli, az azonban, hogy ez pontosan mely diakritikus jelek segítségével történjen, még nem rögzült, sőt új mellékjelező változatként feltűnt a ma is használt graféma: *ötuēn* (Károli 331), *lőñ* (Káldi 31). S bár idővel ez a gyakorlat is kialakult, 100 évvel később még mindig kérdéses volt, hogy a fonéma hosszú variánsánál két (*ő*) vagy három mellékjelet használjanak (*ő*) (vö. KOROMPAY 2003: 699). A 19. századra ez a kérdés is megoldódott, az 1832-ben a Magyar Tudós Társaság által kiadott helyesírási szabályzat pedig végképp rögzítette a középső nyelvállású palatális rövid (*ö*) és hosszú (*ő*) változatának jelölését.

3. Probléma felvetés. – A fentiekből láthattuk, hogy milyen hosszadalmas folyamat volt, míg az *ö* hang jelölésének végleges változata kialakult. Számos különböző helyesírási gyakorlat jött létre, melyek saját logikai rendszerük alapján hatékony megoldást kínáltak a fonéma írásmódjára, azonban a végleges változat rögzüléséhez több száz év kellett. KNEIÉZSA ISTVÁN szerint az egyetemes magyar helyesírás kialakulásának folyamata azért volt ilyen hosszadalmas, mert a különböző ortográfiák több különböző szellemi központhoz kötődtek, melyek közül egy sem rendelkezett a megfelelő társadalmi háttérrel ahhoz, hogy helyesírási gyakorlata uralkodóvá váljék (KNEIÉZSA 1952a: 5). Ennek következtében a középmagyar korra túlzott heterogenitás jött létre a graféma-állományban, a hangzók jelentős részének legalább 2 írásmódja volt, némely fonémának viszont 20-nál is több. És bár a literátus réteg kiigazodott a kor helyesírásán, ezt az állapotot meg kellett valahogy szüntetni. Hogy ezt a korszak értelmisége is így gondolhatta, a nyelvtanok bizonyítják.

Ahogy sok más hang esetében, úgy az *ö* fonémánál is az volt az elsődleges kérdés, hogy mellékjeles vagy betűkapcsolatos változatát használják. Mindkét variáns igen elterjedt volt, s mindkettő mellett megjelentek olyan tényezők, amelyek segíthették megmaradását. A betűkapcsolat mellett szólt a helyesírási rendszerünket a mai napig jellemző *h a g y o m á n y t i s z t e l e t*, ami a régebbi gyakorlatokat támogatja a *nóvumokkal* szemben. A mellékjeles helyesírás elterjedését segítette a *n y o m t a t v á n y o k* megjelenése, melyek többnyire ezt a gyakorlatot követték, és azt egyre szélesebb körben terjesztették. Azonban nem feledkezhetünk meg arról, hogy a korai nyomtatványok nem voltak kizárólag mellékjelezők (pl. Pesti Gábor nyomtatványai *ew*-zók), s hogy megjelenésükkor a még jóval nagyobb arányú kézirásos szövegek helyesírása is hathatott rájuk. A mellékjelező gyakorlatot támogatták a *g r a m m a t i k á k* és az olyan tekintélyes nyelvtanírók, mint Sylvester János vagy Dévai Bíró Mátyás. Velük szemben azonban ott állt a kétjegyű írásmódot követő királyi udvar, hiteles helyek és az erdélyi kancellária (ABAFFY 1969: 8). Hogyan tudott mégis az egyik jelölésmód felülkerekedni a másikon? Miért váltotta fel a már 200 éve használt betűkapcsolatos mellékjel nélküli írásmódot az *ö* hang esetében az egyjegyű mellékjelező?

A viszonylag kiegyenlített erőviszonyokból hogyan került ki győztesen a mellékjeles helyesírás? Lehet, hogy a fent felsoroltak mellett más tényezők is alakították a nyelvet, amelyek az egyjegyű írásmódnak kedveztek? Vajon volt-e olyan erő, amely arra készítette a literátusokat, hogy inkább ezt a gyakorlatot kövessék?

A beszélt nyelv esetében tudunk arra példát, hogy egyes nyelvújítási elemek nem kerültek be a nyelvhasználatba, hiába próbálták azokat a kor nyelvvelői bevinni a köztudatba, és hiába jelentek meg a nyomtatásban. A nyelvbe csak az kerülhetett be, amire megvolt az igény, s ezt az igényt a belső nyelvi tényezők befolyásolták. Tudjuk, hogy a beszélt nyelvnel jelentős mértékben kontrolláltabb folyamat az írás (vö. LENGYEL 1999: 8), azonban nem tud teljes mértékben elszakadni a nyelvhasználat logikájától. Lehetséges, hogy a helyesírás változását hasonló tényezők befolyásolták, mint a nyelvi változásokat?

4. FARKAS VILMOS észrevételei. – FARKAS VILMOS nyelvjárás- és helyesírás-történeti kutatásai során figyelt fel a hangok megterheltsége és jelölésmódjuk közti összefüggésekre, mely észrevételeiről először az 1971-es *Helyesírásunk hangjelölés-rendszerének története* című munkájában számolt be, majd 11 évvel később *A magyar hangtörténet és helyesírástörténet rendszerbeli összefüggései* című dolgozatában fejtett ki (vö. FARKAS 1982). FARKAS a magyar nyelven írt kódexeink anyagát vetette össze, vizsgálatának középpontjában az *ew* és *o* grafémák álltak. Arra a következtetésre jutott, hogy az *ö* hang írásmódjában döntő szerepet kap az, hogy mennyire megterhelt a fonéma. Véleménye szerint azok a kódexíró kezek, akiknek nyelvhasználatában az *ö* hang megterheltebb, gyakrabban használnak egy betűből álló, mellékjeles írásmódot, míg azok a scriptorok, akiknél kevésbé megterhelt a fonéma inkább kiírják a betűkapcsolatos változatokat. Mindez arra enged következtetni, hogy azok a scriptorok, akiknek gyakrabban kellett leírni az *ö* hangot, törekedtek gyorsabb, egyszerűbb megoldásra, tehát a grafémaválasztásukra belső nyelvi tényezők voltak kihatással. Ha FARKAS VILMOS elmélete igazolható más nyelvemlékek esetében is, gondolok itt a kézzel írottakra, akkor lehetséges, hogy nem csupán kódexeknél tapasztalható specifikus jelenségről van szó, hanem valóban voltak olyan nyelven belüli tényezők, amelyek befolyásolták a betűválasztást, ezáltal a helyesírás alakulását, s talán ezek közül egy a fonématöbblet.

5. FARKAS elméletének próbája missziliseken. – FARKAS VILMOS nyomán magam is elvégeztem egy szűrőpróbaszerű vizsgálatot missziliseken. Arra szerettem volna választ kapni, hogy a kódexeken kívül más írott nyelvemlékekben is mutatkoznak-e a fonémagyakoriság és betűhasználat közti kapcsolat jelei. Kézzel írt nyelvemlékeket választottam a vizsgálat alapjául, mert szemben a nyomtatványokkal egyfelől nincs technikai kötöttség, ami befolyásolja a hangjelölést, másfelől nincs nyomdász és korrektor, aki a rendelkezésre álló betűkészletének megfelelően tudatosan felülírja és egységesítse a grafémahasználatot (vö. KOROMPAY 1999: 198). Az írott nyelvemlékek közül pedig a missziliseket választottam, mivel úgy gondoltam, hogy a levélírás kö-

rülményei hagyják a legkevesebb lehetőséget arra a literátusoknak, hogy elgondolkodjanak azon, mely grafémákat használják, vagyis a lejegyzés pillanatában azt a betűt írják, amit a legalkalmasabbnak tartanak, ugyanakkor nem gátolja az írás folyamatának gördülékenységét.

A vizsgálat korpuszát Batthyány Ferencné Svetkovics Katalin levelezése adta. A misszilisek 1538 és 1575 között íródtak, diktátumok, több deák munkái, akik a legkülönbözőbb dialektusokat beszélték. A leveleket két csoportba soroltam aszerint, hogy a középső nyelvválású palatális labiális vagy illabiális változata a gyakoribb-e bennük. Ebben főként azok a lexémák voltak segítségemre, amelyek a korban nem pusztán mindkét változatban adathatók, de ingadozás mutatkozik a használatukban. Ilyenek pl. *megy* (*menne*), *meny*, *nem*, *szegény*, *szerzi*, *csöbör*, *ember*, *hegy*, *igen*, *nekem*, és egyes toldalékok pl. - *hoz/-hez/-höz* használata, ha az a magánhangzó-harmóniának ellentmond. Hogy az általam vizsgált grafémák valóban ö hangot jelölnek, annak megítélésében a misszilisek *o*, *u*, és *ü* jelölései segítettek.

FARKAS VILMOS eredményei nyomán én azt vizsgáltam meg, hogy azok a deákok, akiknek a nyelvhasználatában nagyobb mértékű a középső nyelvválású labiális palatális használata, hogyan jelölik a fonémát. Az egyszerűség kedvéért őket a továbbiakban, kissé talán elnagyoltan, az ö-ző csoportnak nevezem. Összehasonlítási alpnak megvizsgáltam olyan leveleket is, amelyek nyelvhasználata inkább illabiális volt, ezeket a továbbiakban nem ö-ző csoportnak nevezem. A vizsgált anyag összesen 38 levélből 415 adatot foglal magába. A missziliseket úgy választottam ki, hogy a teljes levelezés különböző korszakaiból származzanak, legyen variálódás a kekezés helye között, lehetőleg minél hosszabb terjedelműek legyenek, valamint különböző kezektől származzanak. Minden ö fonéma jelölést külön adatnak számítottam függetlenül attól, hogy a lexéma hányszor fordul elő a szövegben, illetve hogy ugyanazon szó két hangjáról van-e szó. Előbbire az volt az okom, hogy a levelezésben előfordulnak olyan helyek, amikor ugyanazon szövegben ugyanaz a szó más-más hangjelöléssel szerepel, pl. a 108. levél esetében a *szegény* (*Zeögeny*, *Zégeny*). Utóbbira pedig azért volt szükség, mivel a több szótagú szavak esetében előfordult, hogy a különböző szótagokban eltért a fonéma jelölése, pl. a 48. misszilis *högy* azaz *hegy*, vagy a *szőlő* szavában (*heögvény*, *zēleöhéz*). A hangjelöléseket FARKAS és KNIEZSA rendszerezési elvének megfelelően az alapján csoportosítottam, hogy hány alapjegyből állnak és tartalmazznak-e mellékjelet (KNIEZSA 1952a: 102; FARKAS 1971: 3–13). Négy hangjelölési típust kaptam:

- a) egyjegyű mellékjel nélküli, pl.: az egyszerű *o*, *u*;
- b) egyjegyű mellékjelező, pl.: *ö*, *ő*, *é*;
- c) kétjegyű mellékjel nélküli, pl.: *ew*, *eo*;
- d) kétjegyű mellékjelező, pl.: *eő*, *eö*.

A vizsgálat fő kérdése az volt, hogy vajon melyik jelölésmód lesz a jellemző az ö-ző csoportra, valamint hogy a nem ö-ző csoportban gyakoribb-e a betűkapcsolat használata. FARKAS eredményei alapján arra számítottam, hogy mindkét csoportban adatható lesz a terheltég és a jelölés közti összefüggés. Feltételeztem, hogy az ö-ző levelekben, ahol gyakran kellett leírni a betűt, in-

kább egyjegyű jelölést találok, míg a nem *ö-ző* csoportban, ahol ritkábban kellett lejegyezni a fonémát, az írnokok kétjegyű elemet használtak.

6. E r e d m é n y . – A vizsgált misszilisekben 415 alkalommal jegyezték le az *ö* fonémát 12 féle különböző jelöléssel. A négy jelöléstípus egyaránt adatolható a levelekben: *eu, eű, ew, ő, őr, ős, ős, eo, o, eő, eő, eő*.

Ezek közül a leggyakoribb a c) típus, a mellékjel nélküli, betűkapcsolatos megoldás, ami az adatok összességének majdnem fele. Ezt követi a mellékjelező egyjegyű írásmód szintén magas arányban, míg a másik két típus megterheltsége alacsony.

1. táblázat

A jelölésmódok eloszlása a vizsgált levelekben százalékosan kifejezve

Egyjegyű mellékjel nélküli jelölés	Egyjegyű mellékjelező jelölés	Kétjegyű mellékjel nélküli jelölés	Kétjegyű mellékjelező jelölés
4,8%	40,4%	48,4 %	6%

A labialitás alapján megkülönböztetett két csoportban mind a négy jelöléstípus előfordul, de ha megvizsgáljuk külön a két csoportot, akkor a fenti arányok módosulását tapasztaljuk. Az *ö-ző* misszilisekből 214 hangjelölést adatoltam 191 *ö-ző* lexémában, 1879 szövegszóban, leggyakoribb írástípus az egyjegyű mellékjelező, ezt követi a mellékjel nélküli, kétjegyes hangjelölés, mely arányok egybevágóan FARKAS VILMOS kódexekre tett megállapításaival.

2. táblázat

Az *ö-ző* csoport jelölésmódjainak eloszlása százalékosan kifejezve

Egyjegyű mellékjel nélküli jelölés	Egyjegyű mellékjelező jelölés	Kétjegyű mellékjel nélküli jelölés	Kétjegyű mellékjelező jelölés
1,8%	67,2%	21%	9,8%

A nem *ö-ző* levelekben 201 *ö* hangjelölést adatoltam 191 *ö-ző* lexémában, 5749 szövegszóban, legterheltebb típus a kétjegyű mellékjel nélküli hangjelölés, ezt követi a mellékjeles egyjegyű, ami szintén megfelel FARKAS elméletének.

3. táblázat

A nem *ö-ző* csoport jelölésmódjainak eloszlása százalékosan

Egyjegyű mellékjel nélküli jelölés	Egyjegyű mellékjelező jelölés	Kétjegyű mellékjel nélküli jelölés	Kétjegyű mellékjelező jelölés
7,9%	11,9%	77,6%	1,9%

7. **Következtetés.** – A fenti adatokból a következőket állapíthatjuk meg: a korpuszban a betűkapcsolatos és az egyjegyű ö hangjelölések aránya megközelítőleg egyezik. Ahogy FARKAS elmélete alapján várható volt, az ö-ző csoportban az egyjegyű hangjelölések aránya magasabb, a nem ö-ző csoportban a kétjegyűeké. Mindebből arra következtethetünk, hogy azok a deákok, akiknél a középső nyelvállású labiális palatális hang megterheltebb, nagyobb arányban használnak egyjegyű lejegyzésmódot, tehát a fonématöbblet kihatással volt az írásmódjukra. Azok a scriptorok, akiknél a hang kevésbé megterhelt, inkább a kétjegyű írásmódot használták.

A mellékjelek használatát is figyelembe véve láthatjuk, hogy mind az ö-ző, mind a nem ö-ző csoport esetében az a) és d) típusú jelölésmódok jóval kisebb arányban adathatók, mint a b) és c) típusúak. FARKAS VILMOS elmélete alapján azt feltételezhetjük, hogy az ö-ző csoportban az egyjegyű jelölésmódok lesznek megterheltebbek, tehát az a) és b) típus, míg a nem ö-ző csoportban a kétjegyűek (c) és d) típus). Ez az elvárás azonban nem érvényesül teljes mértékben. A ritkább jelölésmódok ellentmondanak FARKAS elméletének, ugyanis az ö-ző csoportban, ahol azt várnánk, hogy az egyszerűbb a) típus arányai lesznek nagyobbak, az összetettebb d) típus megterheltebb. A nem ö-ző csoportban pedig, ahol az összetettebb d) típust tételezhetjük fel gyakoribbnak, az egyszerű a) csoport aránya nagyobb. A jelenség okát pontosan megmagyarázni nem tudjuk, de arra következtethetünk belőle, hogy a mellékjel használata és a fonéma terhelt-sége között nem volt szoros vagy egyáltalán nem volt összefüggés.

8. **Záró gondolatok.** – A magyar helyesírást számos tényező formálta. A történelmi korok írnokai előtt ott voltak más nyelvek hangjelölési mintái, elsősorban a latin, a német, a szláv, amelyekből kiválaszthatták a számukra megfelelő jelölésmódokat. A literátusok egy szűk rétege pedig megfontoltan és jótékony céllal próbálta tudatosan formálni az írásbeliséget. Am ahhoz, hogy ezek a hatások érvényesülni tudjanak, kellett egy olyan literátus közeg, amely elfogadta és használta is azokat. Azt, hogy a kor írnokait mi befolyásolta, nehéz megmondani, valószínűleg több tényező egyszerre. Tanulmányomban annak a lehetőségét próbáltam felvázolni, hogy az általunk ismert és elfogadott helyesíráshoz formáló faktorokon kívül lehetséges, hogy más is közrejátszott hangjelölésünk alakulásában. Ha elfogadjuk, hogy nyelvünket számos esetben alakították a belső nyelvi tényezők, akkor nem zárhatjuk ki annak a lehetőségét sem, hogy hasonló folyamatok a hangjelölésünkre is hatással voltak, és hogy ennek a nyelvemlékek egy részében felfedezhetők a nyomai. FARKAS VILMOS kutatásai arra világítanak rá, hogy a fonémák megterheltsége és jelölésmódjuk között összefüggések vannak. Az általam szűrőpróbaszerűen elvégzett kutatás azt jelezte, hogy ez a megállapítás nemcsak a kódexekben, hanem más kézzel írt nyelvemlékek esetében is adatható. A vizsgált levelek deákjait a fonématöbblet arra készítette, hogy lejegyzésre inkább a rövidebb, egyjegyű variánst használják. Ez az eljárás igen hasonló ahhoz az elvhez, amit a nyelvi változások esetében a nyelvi gazdaságosság elvének nevezünk. Bár jelen vizsgálat a misszilis irodalomnak csak egy töredékét vizsgálta, nem zárhatjuk ki annak a lehetőségét, hogy

a helyesírás változásában is szerepet játszottak olyan erők, amelyek a nyelvi változásokat is mozgatták.

Kulcsszók: misszilis, helyesírás, hangjelölés, Farkas Vilmos, ő hang

Források és rövidítések

- CornK. = Cornides-kódex. 1514–1519. Hasonmás és kritikai szövegkiadás. Jegyzetekkel és tanulmánnyal kísérve közzéteszi BOGNÁR ANDRÁS, LEVÁRDY FERENC. 1967. Akadémiai Kiadó. Budapest.
- GyöngyK. = Gyöngyösi Kódex az 1500-as évek elejéről. A nyelvemlék hasonmása és betűhű átírata bevezetéssel és jegyzetekkel. Közzéteszi, a bevezető tanulmányt és a jegyzeteket írta DÖMÖTÖR ADRIENNE. 2001, MTA Nyelvtudományi Intézete. Budapest. (Régi magyar kódexek, 27)
- HB. = Halotti Beszéd. BENKŐ LORÁND 1980. Az Árpád-kor magyar nyelvű szövegemlékei. Akadémiai Kiadó. Budapest.
- Magyar nyelvemlékek. Tankönyvkiadó. Budapest. 26–33.
- JókK. = Jókai-kódex. 1372 u./1448. k. A nyelvemlék betűhű olvasata és latin megfelelője. Bevezetéssel és jegyzetekkel ellátva közzéteszi P. BALÁZS JÁNOS. 1981. Akadémiai Kiadó. Budapest. (Codices Hungarici, 8.)
- Káldi = Szent Biblia. Az Egejz Keresztyénségben be-vőtt Régi Deák bötüből Magyarra fordította A' Jésus-alatt Vitézkedő Tárjafág-béli Nagy-Szombati Káldi György Pap. Bécs. 1626.
- Károli = Szent biblia. Ford. Károli Gáspár. Vizsoly. 1590. Hasonmás.1990. Helikon Kiadó. Budapest.
- KeszK. = Keszthelyi kódex. 1522. A nyelvemlék hasonmás és betűhű átírata bevezetéssel és jegyzetekkel. Közzéteszi, a bevezetést és a jegyzeteket írta HAADER LEA. 2006. MTA. Nyelvtudományi Intézete. Budapest. (Régi magyar kódexek, 30.)
- LencsésGy. = Lencsés György Orvosi könyve – XVI. századi magyar orvosi könyv. Bevezetéssel ellátva közzéteszi VARJAS BÉLA. 1943. Kolozsvár.
- MargitL. = Margit-legenda. 1510. A nyelvemlék hasonmása és betűhű átírata bevezetéssel és jegyzetekkel közzéteszi P. BALÁZS JÁNOS. Az átíratot és a jegyzeteket készítette DÖMÖTÖR ADRIENNE és PÓLY KATALIN. 1990. Budapest. (Régi magyar kódexek, 10.)
- MünchK. = A Münchener kódex. 1466-ból. Kritikai szövegkiadás a latin megfelelőjével együtt. Közzéteszi NYÍRI ANTAL. 1971. Akadémiai Kiadó. Budapest. (Codices Hungarici, 7.)
- ÓMS. = Ómagyar Mária siralom. BENKŐ LORÁND 1980. Az Árpád-kor magyar nyelvű szövegemlékei. Akadémiai Kiadó. Budapest.
- Soproni virágének = Soproni virágének. Hasonmással közzéteszi HÁZI JENŐ 1929. Magyar nyelv 25: 88–91.
- RML I. = Régi magyar levéltár I. Középkori leveleink (1514-ig). HEGEDŰS ATTILA – PAPP LAJOS (szerk.) 1991. Tankönyvkiadó. Budapest.

TERBE ERIKA 2010. Batthyány Ferencné Svetkovics Katalin levelei. 1538–1575. Régi Magyar Levéltár 3. Magyar Nyelvtudományi Társaság, Budapest.

A hivatkozott irodalom

- ABAFFY ERZSÉBET 1969. XVI. századi nyugat-dunántúli misszilisek helyesírásáról. Nyelvtudományi Értekezések. 62.
- BÁRCZI GÉZA 1967. A magánhangzók története. In: BÁRCZ GÉZA – BENKŐ LORÁND – BERRÁR JOLÁN (szerk.): A magyar nyelv története. 143–53.
- BENKŐ LORÁND 1998. A történeti nyelvtudomány alapjai. Nemzeti Tankönyvkiadó. Budapest. 120–82.
- DEME LÁSZLÓ 1965. Helyesírási rendszerünk logikája. A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai. 110. Budapest. 5–6.
- FARKAS VILMOS 1971. Helyesírásunk hangjelölés-rendszerének története. Nyelvtudományi Értekezések. 74. sz.
- FARKAS VILMOS 1982. A magyar hangtörténet és helyesírástörténet rendszerbeli összefüggései. Nyelvtudományi Értekezések. 111.
- KISS JENŐ 2003. A nyelvi változás lehetséges és szükséges voltáról. In: KISS JENŐ – PUSZTAI FERENC (szerk.): Magyar nyelvtörténet. Osiris Kiadó. 32–41.
- KNIEZSA ISTVÁN 1952a. Helyesírásunk története a könyvnyomtatás koráig. Akadémiai Kiadó. Budapest.
- KNIEZSA ISTVÁN 1952b. A magyar helyesírás története. Egyetemi magyar nyelvészeti füzetek.
- KOROMPAY KLÁRA 1999. Néhány szempont a XVI. századi misszilisek helyesírás-történeti vizsgálatához. In: KUGLER NÓRA – LENGYEL KLÁRA (szerk.): Ember és nyelv. Tanulmányok Keszler Borbála tiszteletére. ELTE BTK, Mai Magyar Nyelvi Tanszék. Budapest. 198–204.
- KOROMPAY KLÁRA 2003. Helyesírás-történet. In: KISS JENŐ – PUSZTAI FERENC (szerk.): Magyar nyelvtörténet. Osiris Kiadó. 101–2, 281–99, 579–93, 697–708, 781–6.
- LENGYEL ZSOLT 1999. Az írás: kezdet – folyamat – végpont. Az írástudás pszicholingvisztikai alapjai. Corvina. Budapest. 6–27.

KOCSIS ZSUZSANNA
vihoc7@gmail.com

ELTE BTK,
Nyelvtudományi Doktori Iskola,
Magyar nyelvészet program, Nyelvtörténet alprogram

Examination of the relationship between the marked and loadedness of phoneme *ö* in the Svetkovics' correspondances

The formation of the Hungarian orthography was a long process. The classical Latin alphabet did not include that much letters like in Hungarian language, the reason why they have to creat more marks for these phonemes. In the same time they marked a phoneme in a several ways, just because it wasn't centrally regulated. The large variation of letters shows slacken after a while, until the letters remain we can use today.

Are there factors may took effects to these process also changed the speaking language? In my study I will search the answer for that.

Keywords: letter, Vilmos Farkas, orthography, phoneme *ö*

KOCSIS, ZSUZSANNA